

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЗЕЛЕНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Кім Г.А.,

здобувач кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем екологічного права – правовому регулюванню відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України. Визначено об'єкти та суб'єкти правовідносин у досліджуваній сфері; види (групи) правовідносин відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України за відповідними критеріями та проведено їх класифікацію. Визначено та проаналізовано нормативно-правові акти, присвячені регулюванню відносин із відтворення зазначених об'єктів. Висловлено пропозиції щодо шляхів вдосконалення правової основи у зазначеній галузі.

Ключові слова: об'єкти рослинного світу, занесені до Зеленої книги України, відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, класифікація правовідносин у сфері відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України.

Kim A.A. / ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОБЪЕКТОВ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА, ЗАНЕСЕННЫХ В ЗЕЛЕНУЮ КНИГУ УКРАИНЫ / Национальный юридический университет Украины имени Ярослава Мудрого, Украина

Статья посвящена одной из актуальных проблем экологического права – правовому регулированию воспроизводства объектов растительного мира, занесенных в Зеленую книгу Украины. Определены объекты и субъекты правоотношений в исследуемой сфере; виды (группы) правоотношений по воспроизводству объектов растительного мира, занесенных в Зеленую книгу Украины по соответствующим критериям и проведена их классификация. Определены и проанализированы нормативно-правовые акты, посвященные регулированию отношений по воспроизводству указанных объектов. Высказаны предложения о путях совершенствования правовой основы в указанной области.

Ключевые слова: объекты растительного мира, занесенные в Зеленую книгу Украины, воспроизводство объектов растительного мира, занесенных в Зеленую книгу Украины, природные растительные сообщества, занесенные в Зеленую книгу Украины, классификация правоотношений в сфере воспроизводства объектов растительного мира, занесенных в Зеленую книгу Украины.

Kim A.A. / PROBLEMS OF LEGAL REGULATION REPRODUCTION OF FLORA OBJECTS LISTED IN THE GREEN BOOK OF UKRAINE / Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

The article is dedicated to one of the pressing problems of environmental law, the legal regulation of reproduction of flora objects listed in the Green Book of Ukraine. Defined objects and subjects of legal relations in the field of study; types (groups) of legal playback of flora listed in the Green Book of Ukraine on appropriate criteria and their classification. Identified and analyzed regulations devoted to the regulation of relations on the reproduction of these objects. Suggestions on how to improve the legal framework in this area.

The article is relevant today in practical and scientific aspects. The need for comprehensive research on the problems of legal regulation of reproduction of flora objects listed in the Green Book of Ukraine, due to a number of reasons, including environmental degradation, changes in the floristic legislation and ecological legislation and the insufficient development of the theoretical issues, and as a consequence – the lack of investigations on the subject. Study devoted to the consideration of a number of issues such as: the study of the legislative framework to commit such relationships, the definition of the object and the subject structure of these relationships and their legal classification.

Noteworthy a analysis of floristic and environmental legislation in this area, as well as offer the Law of Ukraine «On the Green Book of Ukraine» and changes and additions to existing environmental legislation, according to the author. The main material of the paper set out the rationale of scientific results that have scientific value, applied nature and are novel features.

Key words: flora objects listed in the Green Book of Ukraine, reproduction of flora listed in the Green Book of Ukraine, natural plant communities listed in the Green Book of Ukraine, classification of legal relations in the sphere of reproduction of flora objects listed in the Green Book of Ukraine.

Останнім часом на території нашої держави склалася негативна екологічна ситуація. Це стосується передусім навколишнього природного середовища в цілому та окремих його складників.

Фахівці вказують, що однією із причин такого стану справ стало те, що збільшилися масштаби й інтенсивність експлуатації рослинного світу. Це призвело до посилення антропогенного впливу на даний компонент навколишнього природного середовища. У той же час науковці наголошують, що потрібно враховувати й екологічні інтереси, що базуються на законах природи, а, отже, необхідно постійно піклуватися про забезпечення раціонального використання, відтворення й охорони рослинного світу [13, с. 4].

Велике значення у цьому контексті має врахування всіх позитивних моментів відтворення природних ресурсів, оскільки це повинно сприяти поліпшенню якості природного середовища, усуненню деградаційних процесів в екологічних зв'язках між окремими природними ресурсами [12, с. 124].

Відтворення саме вразливих природних об'єктів, зокрема, певних видів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, на сьогодні є вкрай важливим, з огляду на зростаючий негативний антропогенний та природний

вплив щодо них. Відповідно, у вирішенні проблем у сфері відтворення вказаних об'єктів головну роль відіграє право. Саме належне забезпечення правового регулювання у цій галузі сприятиме і покращенню ситуації, і розв'язанню практичних питань.

Таким чином, відсутність доробок у правовій літературі із вказаної теми та спеціальних нормативних актів, присвячених регулюванню відтворювальних відносин щодо об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, зумовлює потребу у проведенні такого дослідження.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу законодавства у сфері відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, визначення напрямків його удосконалення; дослідження теоретичних проблем у цій сфері. Це вбачається можливим шляхом вирішення наступних завдань: виявлення недоліків і прогалин в законодавстві та формулювання пропозицій щодо удосконалення бази, а також визначення системи об'єктів, занесених до Зеленої книги України.

Теоретичним підґрунтям даної статті є наукові праці фахівців: теорії права – О. Р. Дашковської, О. В. Петришина, М. В. Цвіка [1] тощо; екологічного права, зокрема,

земельного права, – А. П. Гетьмана, Т. М. Григор'євої, В. М. Комарницького, Н. А. Торопової, М. В. Шульги, які досліджували проблемні питання теорії цього права та опосередковано розглядали питання відтворення природних об'єктів; також правознавців, що досліджували певні аспекти відтворення рослинного світу, – О. В. Басая, Т. М. Гайворонської, А. К. Соколової. Слід зазначити, що наукових досліджень проблем правового регулювання відносин у сфері відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, не проводилося взагалі.

На початку дослідження слід звернутися до визначення поняття «відтворення», розкриття його змісту, що надасть змогу дати йому правову характеристику. Саме поняття «відтворення» в тлумачній літературі трактується як дія та її результат у значенні дієслова «відтворювати», тобто «створювати, виробляти те саме, постійно повторювати, безперервно відновляти процес» [2, с. 141]. У сучасній енциклопедичній літературі «відтворення» вживається на позначення відтворення витрачених факторів виробництва за допомогою їх подальшого виробництва, безперервного руху і відновлення процесу виробництва якої-небудь системи – біологічної чи соціальної, що включає відтворювання елементів системи, відносин між ними і взаємодій із зовнішнім середовищем [3]. Наприклад, В. І. Даль під «відтворенням» розумів оновлення, відновлення старого, так, «відтворювати», означає «виробляти заново, оновляти чи створювати те, що існувало» [4, с. 250-251]. За своїми видами відтворення поділяється на: 1) просте відтворення, якщо обсяг виробництва не змінюється; 2) розширене відтворення, коли масштаби суспільного виробництва збільшуються; 3) звужене відтворення, коли обсяг виробництва зменшується [5, с. 275].

Відтворення природних ресурсів розглядають як природний (регульований і нерегульований) та штучний процес приросту запасів природних ресурсів, відновлення їх якісних характеристик. Таке відтворення включає різні види: рекультивацию та меліорацію земель, агротехнічні заходи із поліпшення ґрунтів, лісовідновлювальні роботи, вирощування рибного матеріалу, біотехнічні заходи щодо збереження та відтворення диких звірів і птахів, охорону водних ресурсів і повітряного басейну тощо [3].

До речі, вчені-правники наголошують на тому, що відтворення природних ресурсів є об'єктивною необхідністю, обумовленою постійно зростаючим їх споживанням, а також деякими негативними наслідками господарської та іншої діяльності, наприклад, забрудненням навколишнього природного середовища [6].

Як бачимо, існує багато тлумачень, що пояснюються різноманітними підходами для визначення сутності ознак цього явища. Між тим доцільно було б не тільки сформулювати дане поняття, а й законодавчо закріпити.

Перш за все, підсумовуючи, додамо, що правознавці розглядають відтворення природних ресурсів: 1) у широкому розумінні як компенсацію шкоди, що завдається природі в процесі експлуатації, споживання, добування природних ресурсів; 2) у вузькому – як спеціалізований вид діяльності, що здійснюється природокористувачем: а) безпосередньо; б) за договором уповноваженими підприємствами, установами; в) за рахунок його коштів та інших природокористувачів, які стягуються з них у вигляді відповідних екологічних податків і йдуть на фінансування загальнодержавних та регіональних програм з охорони, раціонального використання та відновлення природних ресурсів. Порядком здійснення діяльності з відновлення природних ресурсів досить детально регламентовано на законодавчому та підзаконному рівнях [12, с. 125-126]. Останнє твердження, на жаль, на сьогодні не охоплює відтворювальних відносин щодо об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України.

Крім зазначеного також слід зупинитися ще на одному моменті. Із наведених визначень видно, що відтворення

природних ресурсів може бути як природним, так і штучним. Щодо останнього, то вирішальну роль тут відіграє людська діяльність. У науковій літературі ґрунтовно вивчалось питання співвідношення зазначених способів відтворення, зокрема, водних живих ресурсів. Так, Т. В. Григор'єва вважає, що природне відтворення слід розглядати як біологічний процес, що забезпечує існування розмаїття водних живих ресурсів шляхом їх природного розмноження. Характерною особливістю людської діяльності в цьому процесі є вжиття заходів щодо створення й поліпшення умов для природного відтворення. Штучне відтворення водних живих ресурсів, у свою чергу, є засобом забезпечення природного відтворення. Воно являє собою планомірну, науково обґрунтовану діяльність компетентних державних органів, спрямовану на підтримку природного відтворення водних живих ресурсів, на відміну від природного, здійснюється за активної діяльності людини. Отже, при штучному відтворенні значно збільшується роль права, яке визначає міру дозволеної і належної поведінки суб'єктів цих правовідносин [7, с. 121].

У питаннях рослинного світу існують свої нюанси. Виходячи з аналізу наукової літератури, можемо зробити висновок, що науковці здебільшого розглядають природне відтворення об'єктів рослинного світу, за якого без особливого втручання людини активізуються сили самої природи, що й забезпечує природне зростання, зокрема, лісового молодняка. Якщо ж нові об'єкти рослинного світу не відповідають конкретним господарським цілям, виникає потреба втручання людської праці – посів або посадка необхідних пород або видів рослин. У цьому випадку йдеться вже про штучне відтворення об'єктів рослинного світу [13, с. 76].

Щодо визначення способів відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, то слід наголосити, що штучний та природний способи відтворення також розповсюджуються на досліджувані в роботі об'єкти, що підтверджується критеріями флористичного законодавства, а саме Закону України «Про рослинний світ» [8], Положення «Про Зелену книгу України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року [9]. Серед нормативних актів України, безпосередньо присвячених регулюванню відносин щодо об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, слід назвати Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» (1997 р.) [10].

З огляду на тему роботи виникає потреба в аналізі приписів, які присвячені саме відтворенню об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України. Так, у наказі Міністерства охорони навколишнього природного середовища (1997 р.), на жаль, майже відсутні положення щодо таких об'єктів. Лише в п. 7, де визначаються шляхи їх охорони, зокрема, вказано, що необхідними кроками є: проведення моніторингу змін рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, та необхідних досліджень з метою розроблення наукових основ їх охорони, відновлення та невиснажливого використання. Звернемо увагу, що, визначаючи роль Зеленої книги України, наголошується, що вона є підставою для розробки заходів щодо охорони та невиснажливого використання природних рослинних угруповань (ч. 2 п. 2) [10]. Таким чином, основною ідеєю документа є закріплення заходів саме із охорони та використання цих природних об'єктів за питань відтворення, на жаль, не отримали належного висвітлення в цьому акті. У постанові Кабінету Міністрів України, якою затверджено чинне Положення «Про Зелену книгу України» (2002 р.) [9], законодавець більш послідовно підійшов до правового забезпечення відносин із відтворення даних об'єктів. По-перше, закріплюється, що Зелена книга України є основою для розроблення охоронних заходів щодо збереження, відтворення та викорис-

тання занесених до неї природних рослинних угруповань (п. 2). Таким чином, у змісті п. 2 враховується ще один напрямок заходів із охорони об'єктів рослинного світу – їх відтворення. У п. 5 названого документа встановлено, що відтворення рослинних угруповань здійснюється на основі науково обґрунтованих заходів шляхом: сприяння їх природному відновленню; запобігання небажаним змінам та негативному антропогенному впливу; їх формування на штучно створених об'єктах природно-заповідного фонду.

Однак зауважимо, що цих приписів недостатньо для організації і здійснення ефективного відтворення даних об'єктів рослинного світу. Більшість нагальних способів відтворення залишається поза увагою правового регулювання. У даному випадку складається така картина, що дане Положення [9], яке повинно деталізувати та розширювати відповідні приписи Закону України «Про рослинний світ» щодо відтворення об'єктів рослинного світу для їх практичної реалізації, насправді не містить взагалі ніяких вказівок щодо певних конкретних заходів, не говорячи вже про об'єкти рослинного світу, занесених до Зеленої книги України.

У флористичному законодавстві, тобто Законі України «Про рослинний світ» [8], було передбачено прийняття спеціального нормативного акта щодо відтворення об'єктів рослинного світу – Правил відтворення природних рослинних ресурсів, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, але, на жаль, цього й дотепер не зроблено. Між тим науковці підкреслюють, що саме відтворення здійснюється за правилами. Наприклад, такі Правила передбачені в наказі Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 24 грудня 2007 року № 655, якими затверджено режим охорони, відтворення і використання водних живих ресурсів у водоймах Шацького національного природного парку [12, с. 125]. Такий документ на сьогодні існує [8], але його дія поширюється на територію тільки зазначеного природного парку.

Як вже вказувалося, деякі науковці побічно торкалися питань рослинного світу. Так, досліджуючи проблеми права спеціального природокористування, вчені звертали увагу на необхідність вдосконалення правового регулювання відносин, які виникають у зв'язку із відновленням природних ресурсів [12, с. 398] та на недостатню правову урегульованість відновлюваних відносин у Законі України «Про рослинний світ» [13, с. 77-78]. Виходячи з аналізу чинного законодавства та враховуючи теоретичні положення щодо означеної проблеми, вбачається за доцільне розробити та прийняти Закон України «Про Зеленої книги України», спеціальний окремий розділ присвятивши визначенню основних правових характеристик відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України; поняттю «відтворення», його видам, об'єктно-суб'єктному складу, заходам та способам відтворення тощо.

Також слід зазначити, що Міністерством охорони навколишнього природного середовища був прийнятий наказ «Про затвердження переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України» [18], в якому наводиться сам перелік. Нині існує потреба оновити такий перелік, узгодивши його із спеціалістами в галузі фітосозології, оскільки за останній час деградація та виснаження природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, відбуваються прискореними темпами, на що впливає кризова екологічна та економічна ситуація в країні. Додамо, що оновлювати такий перелік було б доцільно не раз на 10 років, а хоч би раз на 5-7 років.

Визначаючи актуальні проблеми правового регулювання відносин відтворення природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, слід також

зупинитися на з'ясуванні видів таких відносин. При цьому доцільно звернутися до доробок науковців, які досліджували означену тематику. Так, фахівці зазначають, що суспільні відносини щодо відтворення природних рослинних ресурсів поділяються на види (групи) за певними критеріями: 1) залежно від об'єкта правовідносин: правовідносини щодо відтворення лісів і правовідносини щодо відтворення нелісової рослинності; 2) залежно від значення природних ресурсів, що підлягають відтворенню: правовідносини щодо відтворення природних рослинних ресурсів загальнодержавного і місцевого значення; 3) залежно від правової форми здійснення відтворювальної діяльності: відновлення природних рослинних ресурсів та створення рослинного покриву (у тому числі лісорозведення); 4) за специфікою способу відтворення природних рослинних ресурсів: суспільні відносини із природного відтворення природних рослинних ресурсів (регульованого та нерегульованого), суспільні відносини зі штучного відновлення природних рослинних ресурсів і суспільні відносини із відтворення природних рослинних ресурсів, що здійснюється комбінованими способами [14, с. 654].

Заслужують на увагу думки науковців із приводу правових питань відтворення лісів. Зокрема, вченими запропонований такий поділ визначення видів відповідних відносин: відносини в галузі створення нормальних умов для природного відтворення; у галузі лісовідновлення та лісорозведення; здійснення заходів із відтворення лісонасаджень до періоду їх здатності до плодоношення та використання [15, с. 7].

На нашу думку, при визначенні видів відносин у сфері відтворення об'єктів рослинного світу та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, перш за все слід брати за основу поняття «рослинний світ» як родове поняття, яке, в свою чергу, має внутрішню видову класифікацію. Дане поняття в Законі України «Про рослинний світ» визначається як сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території [8]. Крім того, існує потреба у чіткому визначенні основних елементів рослинного світу. Так, фахівці зауважують, що поняття «рослинний світ» формують дві головні частини – рослинність і флора. Глумачення терміна «флора» відсутнє в законодавстві. Запропоновано таке визначення поняття «флора»: сукупність видів рослин, які зростають на відповідній території й стосовно яких встановлено правовий режим, що забезпечує їх належність, використання, відтворення й охорону. Об'єктом належності, використання, охорони й відтворення рослинного світу можна назвати або організм рослинного походження – дикорослі рослини (щодо флори), гриби, або їх природні угруповання – суспільства (стосовно рослинності). [13, с. 247]. Так, спираючись на види відтворювальних правовідносин і складові рослинного світу як об'єкта правовідносин, слід виокремлювати: відтворювальні правовідносини щодо флори; відтворювальні правовідносини щодо рослинності. Вказана класифікація, на наш погляд, дуже актуальна, особливо зважаючи на те, що відтворення цих природних об'єктів має важливе екологічне значення та в своїй основі враховує усі ознаки досліджуваних об'єктів у біологічному плані.

Характеризуючи відповідні правовідносини щодо природних об'єктів, слід використовувати метод класифікації шляхом розподілення на групи за обраними критеріями [16, с. 38]. Існуючі напрацювання фахівців слід застосовувати й до характеристики правовідносин із відтворення природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України. Одним із вищевказаних критеріїв буде об'єкт правовідносин, який являє собою матеріальні або нематеріальні блага, задля одержання, передачі або використання яких виникають права і обов'язки учасників правовідносин. У свою чергу предмети матеріального світу – це частини матеріальної природи, природні ресурси, землі,

надра, ліси тощо [1, с. 343]. У нашому випадку об'єктом виступають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України як представники рослинності. При цьому треба пам'ятати, що вказані угруповання можуть мати певний статус (зникаючі, рідкісні тощо). Отже, зважаючи на це і відносини слід поділяти на: 1) відносини щодо відтворення рідкісних природних угруповань; 2) відносини щодо відтворення таких природних рослинних угруповань, що перебувають під загрозою зникнення; 3) відносини щодо відтворення типових природних рослинних угруповань.

Правовідносини відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, можна класифікувати за різними критеріями, крім вказаного. Наприклад, належність (приналежність) природних рослинних об'єктів. У сучасних умовах використання земель здійснюється як власниками земельних ділянок, так і землекористувачами. У першому випадку правовою формою такої експлуатації земель виступає право власності на земельні ділянки, у другому – право землекористування [17, с. 140]. За нормами Закону України «Про рослинний світ» відтворення природних рослинних ресурсів також може здійснюватися власниками та користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких зростають об'єкти рослинного світу. Відповідно, і відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, повинно здійснюватися названими суб'єктами. З урахуванням вищенаведених критеріїв, визначають: правовідносини відтворення, що здійснюються власниками земельної ділянки, і правовідносини відтворення, що здійснюються користувачами цих ділянок.

Також із огляду на такий критерій класифікації як форми реалізації діяльності щодо відтворення слід визначити наступні види правовідносин: з природного відновлення природних рослинних угруповань; з формування природних рослинних угруповань на штучно створених об'єктах природно-заповідного фонду.

Таким чином, виходячи із вищевикладеного, можна зробити наступні висновки:

Залежно від визначених в роботі критеріїв вважаємо за доцільне класифікувати правовідносини щодо відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, за об'єктом правовідносин на: відтворювальні правовідносини щодо флори; відтворювальні правовідносини щодо рослинності.

Правовідносини у відтворенні об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, слід групувати таким чином: за статусом об'єктів: 1) відносини щодо відтворення рідкісних природних угруповань; 2) відносини щодо відтворення таких природних рослинних угруповань, що перебувають під загрозою зникнення; 3) відносини щодо відтворення типових природних рослинних угруповань; за належністю (приналежністю): правовідносини відтворення, що здійснюються власниками, та правовідносини відтворення, що здійснюються користувачами; за формою реалізації діяльності щодо відтворення: з природного відновлення природних рослинних угруповань, та з формування природних рослинних угруповань на штучно створених об'єктах природно-заповідного фонду.

На сьогодні існує нагальна потреба у прийнятті єдиного нормативного правового акта, що регламентував би відносини у сфері належності, використання, охорони та відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, – Закону України «Про Зелену книгу України», в якому слід передбачити розділ, присвячений характеристиці відтворення зазначених об'єктів (його поняття, видам, об'єктно-суб'єктному складу, способам тощо).

Що ж стосується перспективи подальших наукових досліджень у напрямку відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, то, на нашу думку, слід зосередити увагу на розробці понятійного апарату та визначенні системи заходів у зазначеній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права [Текст] : підручник / за ред. : М. В. Цвік, О. В. Петришин, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2010. – 584 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovari.yandex.ru>
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. Т.1 / В. И. Даль. – М. : Русский язык, 1981. – 699 с.
5. Українська Радянська енциклопедія. Т. 2 / За ред. М. П. Бажана. – Вид. 2-ге. – К. : гол. ред. Укр. Рад. енцикл., 1978. – 544 с.
6. Рябов А. А. Роль и значение права в организации воспроизводства природных ресурсов / А. А. Рябов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2002>.
7. Григор'єва Т. В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів : монографія / Т. В. Григор'єва. – Х. : Право, 2011. – 176 с.
8. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22/23. – Ст. 198.
9. Про затвердження Положення про Зелену книгу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року № 1286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-%D0%BF>
10. Про затвердження Положення про Зелену книгу України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 19 лютого 1997 року № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
11. Режим охорони, відтворення і використання водних живих ресурсів у водоймах Швацького національного природного парку : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 24 грудня 2007 року № 655 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.dtkr.ua/doc/1150.3.0>
12. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : монографія / В. М. Комарницький ; відп. ред. Н. Р. Малишева ; МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 424 с.
13. Соколова А. К. Флористичне право України : проблеми формування та розвитку : монографія / А. К. Соколова. – Харків : Право, 2009. – 288 с.
14. Басай О. В. Поняття відтворення природних рослинних ресурсів / О. В. Басай // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 61. – С. 651–656.
15. Гайворонская Т. Н. Правовые вопросы воспроизводства лесов в СССР : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. юрид. наук. по спец. : 12.00.06 «земельное право ; аграрное право ; экологическое право ; природоресурсное право» ; Всесоюзный научно-исследовательский институт советского государственного строительства и законодательства. – М., 1990. – 24 с.
16. Экологическое право : учеб. / Т. С. Бакунина, Г. Е. Быстров, Г. В. Выпханова и др. ; отв. ред. Г. Е. Быстров, Н. Г. Жаворонкова, И. О. Краснова. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 656 с.
17. Земельне право : підручник / М. В. Шульга, Н. О. Багай, В. І. Гордєєв та ін. ; за ред. М. В. Шульги. – Х. : Право, 2013. – 520 с.
18. Про затвердження переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і занесенню до Зеленої книги України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 545 від 16 жовтня 2009 року // Офіційний вісник України. – 2009. – № 87. – Ст. 2951.